

УДК 371.134 + 37.033 + 911.2 (07)

М. С. КУГАЙ

м. Умань

ІНТЕГРАЦІЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ ЗНАНЬ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

У статті висвітлено проблему інтеграції географічних та екологічних знань у процесі підготовки майбутніх учителів географії до екологічного виховання учнів. Установлено сутність географічних та екологічних знань. Доведено необхідність їхнього поєднання під час підготовки майбутнього вчителя на основі інтегративного підходу.

Ключові слова: географічні знання, екологічні знання, когнітивний компонент, підготовка майбутнього вчителя географії, екологічне виховання.

Професійна підготовка майбутнього вчителя до екологічного виховання учнів представляє інтегральну рису особистості, структура якої може бути визначена за допомогою соціально-педагогічного, психолого-педагогічного та конкретно-методичного аналізу. Соціально-педагогічний аналіз характеризує її як одну з надзвичайно важливих різновидів соціальної діяльності. Психолого-педагогічний аналіз спрямований на визначення її структурних компонентів, розкриття тих особистісних факторів і внутрішніх механізмів, без яких неможливо здійснення педагогом його професійних функцій. Конкретно-методичний аналіз пов'язаний зі змістом діяльності вчителя і, відповідно, з виокремленням тих знань, умінь і навичок, які повинні бути сформовані в педагога для кваліфікованого управління екологічним вихованням учнів.

Вивчення психолого-педагогічних досліджень із питання структури професійної підготовки майбутнього педагога показує, що більшість авторів (І. Зверева Р. Сейтжанова Г. Пустовіт А. Захлебний, Е. Дзятковська, Л. Кондратова, М. Вієвська, Л. Савченко, Н. Мінаєва) на перше місце ставлять когнітивний компонент. Так О. Зейналова пов'язує процес виокремлення компонентів із співвідношенням освоєння навчально-виховного матеріалу за роками навчання. Цими компонентами є такі: соціально-екологічні та природоохоронні знання (про стан природного середовища, історичні форми взаємодії природи та суспільства, способи охорони природи тощо); еколого-педагогічні знання (про завдання та методи екологічного виховання учнів); екологічні вміння (здійснювати по-

сильні природоохоронні заходи) й навички (поведінка в природі); еколого-педагогічні вміння (здійснювати екологічне виховання учнів); екологічні емоційно-ціннісні відносини (почуття тривоги, турботи про природу, прагнення її захищати); еколого-педагогічні емоційно-ціннісні відносини (почуття відповідальності за довірену вчителю справу екологічного виховання); досвід творчої природоохоронної та еколого-педагогічної діяльності [3, 3].

Когнітивний компонент відображає інформованість майбутнього вчителя географії про сутність і зміст педагогічної діяльності, вимоги до особистості вчителя, а також рівень знань, необхідних для ефективної професійно-педагогічної діяльності (загальнопедагогічних, методичних, фахових).

Зміст загальнопедагогічних знань сучасного педагога є обізнаністю в галузі найбільш значущих досягнень людства в різних сферах діяльності, національної та загальнолюдської культури, духовно-моральних цінностей, тобто всіх тих знань, на основі яких розвивається світогляд вчителя, створюються умови для його життєвого та професійного самовизначення, формується творча, духовно багата особистість. Сучасний фахівець повинен знати як отримати доступ до глобальних джерел знань, уміти трансформувати набуті знання в інноваційні технології, володіти знаннями, затребуваними сучасним світом [4, 28].

Система методичних знань, необхідних майбутньому вчителю, містить декілька блоків: 1) знання особливостей педагогічної діяльності, її структури, вимог, які вона вису-

ває до особистості педагога; знання, що допомагають учителю усвідомлено будувати педагогічний процес; сутність освіти як соціального явища, місце та роль загальної освіти в системі безперервної освіти, основні тенденції його розвитку; 2) знання психолого-педагогічних основ навчання: сутність процесу навчання, його закономірності та принципи; особливості та структура навчальної діяльності, способи її організації; психологічні основи процесу засвоєння; способи проектування навчального процесу та відбору змісту навчання, адекватних моделей, форм, методів і засобів навчання, сучасних освітніх технологій; сутність, види та способи організації самостійної роботи, контролю й обліку результатів навчання; способи діагностики та аналізу результатів власної педагогічної діяльності; 3) знання теоретичних основ процесу виховання та способів організації виховного процесу в освітній школі

Зміст спеціальних знань вчителя становлять глибокі та всебічні знання педагога в сфері спеціальності: знання специфіки дисципліни викладання, історичних, теоретичних і методичних аспектів, закономірностей, сучасного стану та напрямів науки, що є основою цього навчального предмета.

Взаємозв'язок усієї системи фахових знань учителя географії передбачає розуміння місця географії в системі сучасного наукового знання та її значення; знання основ історії географії та головних напрямів сучасного розвитку; знання фундаментальних ідей, законів, закономірностей, що лежать в основі шкільних курсів географії; знання основних географічних понять; знання класичних і сучасних методів, засобів, прийомів, технологій професійної діяльності за фахом, здатність їх застосовувати, переробляти, конкретизувати, розвивати [6, 41].

До фахових знань у географії належать різноманітні знання, пов'язані з інтегративністю географічної науки: картографо-топографічні, фізико-географічні, економіко-географічні, соціально-географічні, краєзнавчі, екологічні тощо. Всебічний аналіз взаємозв'язків природи, людини, господарства та суспільства (на окремій території) здійснюється комплексним країнознавством.

Як зазначає О. Тімець, база фахових знань майбутнього вчителя географії повинна складатися з таких категорій: 1) знання змісту фундаментальних і спеціальних географічних дисциплін, що вивчаються; знання головних понять, їхнє походження, структуру, взаємозв'язки та подальшу генералізацію (спеціальні (географічні) знання); 2) знання та розуміння наукових географічних позицій з особливим акцентом на тих матеріалах, якими вчитель послуговується як «виробничими інструментами» чи спеціальною формою висвітлення змісту географічної інформації – знання географічних карт і навченість роботи з ними (технологічні знання) [10, 46].

Д. Адалін і В. Мосін функціональними фаховими знаннями вчителя географії вважають: загальнопрофесійні основи картографії, геоморфології, гідрології, кліматології, географії ґрунтів, ландшафтознавства, фізичної географії материків і океанів, країни; основні підходи та методи фізико-географічного районування; загальногеографічні теоретичні основи географії населення та демографії, технологічних основ розміщення виробництва, соціальної й економічної географії країни та світу; концепції територіальної організації суспільства; основи раціонального природокористування [5, 33].

Зміст фахових знань формують основні гіпотези відповідного розділу географічної науки, закони, поняття, що є інваріантними в усіх проявах. Виокремлення системи інваріантів сприяє швидкому та якісному засвоєнню найбільш загальних знань, що становить фундамент даної науки. Наприклад, як базові (інваріантні) фізико-географічні знання можуть слугувати геологічні поняття та закономірності, які в цілому відіграють фундаментальну роль і в системі природничої освіти. Вони є відомостями про походження та будову Землі, історію її розвитку, процеси, що відбуваються в її внутрішніх оболонках і визначають формування земної поверхні; гірські породи та мінерали, корисні копалини, закономірності їхнього утворення й розміщення в просторі. Пізнання історії геологічного розвитку планети дозволяє вивчати сучасні процеси й на цій основі передбачати їхній подальший розвиток і еволюцію в майбутньому.

Когнітивний компонент передбачає наявність у майбутнього вчителя теоретичних знань з основ природничих наук та екології, знань структури та змісту глобальної екологічної кризи, причин, що її зумовлюють, шляхів виходу з глобальної екологічної кризи, і методів вирішення проблем у галузі навколишнього середовища, що має привести до розуміння єдиної екологічної картини світу та слугувати фундаментом готовності вчителя до професійної діяльності з екологічного виховання, навчання й освіти дітей [11, 25].

Основною метою екологічних знань є формування розуміння такого підходу до природних духовних і матеріальних засобів, що забезпечив би можливість їхнього використання наступними поколіннями. Без такого розуміння неможлива активізація розумової діяльності, спрямованої на створення новітніх безвідходних технологій промислового та сільськогосподарського виробництва; сучасних високотехнологічних очисних систем, що забезпечують природну чистоту повітря, води, землі та інших компонентів світобудови.

Отже, екологічний фактор проявляється в усіх аспектах існування природи та суспільства.

У рамках екологічного виховання необхідні знання групуються навколо ключових екологічних ідей, серед яких А. Захлебний називає такі ідеї: природне середовище (біосфера) є збалансованим цілісним утворенням; використання природи є природною основою життя; ставлення до природи має соціальну зумовленість; діяльність людини – новий фактор середовища; оптимізацію – генеральну стратегію збереження життя в біосфері; міжнародне співробітництво – найважливіша умова оптимізації взаємини людини із середовищем [1, 69].

І. Зверев, у свою чергу, групує екологічні ідеї дещо інакше та віщує розвиток і цілісність природи у сфері життя; взаємозв'язок історії суспільства та історії природи; зміна природи в процесі праці; середовище та здоров'я людини; природу в морально-естетичному розвитку особистості; оптимізація взаємодії в системі «природа – суспільство – людина» [2].

Е. Сластьоніна у своїх дослідженнях відзначає необхідність розкриття таких ідей, які

складають наукові основи охорони природи: основні закономірності організації живих систем-організмів, популяції видів, біоценозів, біогеоценозів, біосфери; оптимізація біосфери як гармонійна взаємодія людини з природним середовищем; шляхи формування ноосфери; охорона природи як міжнародна проблема; відновлення та відтворення природних ресурсів; моральне, естетичне виховання засобами природи; небажані зміни природного середовища та їхні причин; природа як єдина цілісна система, середовище життя та джерело існування людства [8].

Як окремі системоутворюючі фактори міжпредметної підсистеми екологічних знань французькі дослідники виокремлюють такі основні поняття та ідеї: система «природа – людина – суспільство»; людина – частина природи; фактор зміни природи – виробнича діяльність людини; підкорення природи за науково-технічної необхідності; збереження сталості навколишнього середовища; перетворення природи – необхідна умова існування людини; сучасна техніка й технологія – не тільки засіб порушення екологічної рівноваги, але й збереження природного середовища.

Г. Сікорська вважає ідеями в процесі екологічної підготовки студента такі: базовий рівень екологічних знань, умінь, світоглядних ідей; орієнтири для критичного та творчого сприйняття сучасних екологічних проблем; умінь екологічно доцільної поведінки в природному середовищі; розуміння універсальної цінності природи; ноогуманістичне ставлення до природного середовища; ноосферне мислення; прийняття ідей коеволюції; педагогічні умови для екологічних взаємодій, діяльності; етнічні норми взаємодії з довкіллям; способи оволодіння педагогічними технологіями в екологічній освіті; світоглядні ідеї про те, що здоров'я людини є індикатором довкілля [9, 142].

Вищезазначені ідеї базуються на розумінні взаємопов'язаності світу людей та світу природи, в основі якого лежать такі положення:

1. Людина не стоїть ізольовано над природою, а уналежнена як один із елементів до складної системи екологічних залежностей; будь-яка її дія може мати непередбачені наслідки, що порушують баланс в екосистемі. Через це екологічна

особистість прагне бути екологічно обережною.

2. Відходи людської діяльності, будучи «викинутими у природу», не зникають там безслідно, а так чи інакше повертаються до людини й спричиняють руйнівний вплив на її організм. Усі закони функціонування екосистеми є для людини обов'язковими такою ж мірою, як і для інших живих істот. У зв'язку з цим, екологічна особистість прагне бути екологічно поміркованою.
3. Світ природи є не тільки джерелом матеріальних ресурсів для людини, але й чинником її особистісного, духовного розвитку. Внаслідок цього, екологічна особистість прагне до психологічної єдності зі світом природи, що дозволяє реалізуватися її духовному потенціалу, який виявляється у взаємодії із цим світом.
4. Не тільки людство однобічно впливає на природу, природа також чинить вплив на характер розвитку людства. У результаті, екологічна особистість прагне впливати на інших людей, різноманітні суспільні, економічні й політичні структури так, щоб їхня діяльність була екологічно доцільною, не призводила до тих змін у природі, що потім будуть негативно впливати на розвиток людства, іншими словами, вона прагне бути екологічно активною.

Спираючись на дослідження названих вище авторів, враховуючи завдання підготов-

ки майбутнього вчителя до екологічного виховання учнів, використовуючи наявний потенціал навчальних географічних дисциплін, а також матеріали нашого дослідження, ми встановили такі загальні та часткові екологічні ідеї, які показані в таблиці.

Ці ідеї, на наш погляд, найбільш логічно розкривають зміст екологічних знань, які призводять до усвідомлення того, що мислення та діяльність кожної окремої людини мають безпосереднє відношення до природи, допомагають осмислити загальнолюдські норми й стосунки.

Нам імпонує думка Н. Померанцевої про те, що домінантним фактором процесу підготовки майбутнього вчителя до екологічного виховання є інтеграція природничо-наукового та гуманітарного знання. Оскільки саме вона дозволяє поєднати дискурсивне знання про світ із його чуттєвим образом. Чим глибше їхня взаємодія, тим більше можливостей сформуванню свідоме особистісно-ціннісне ставлення до світу [7, 93].

Крім того, синтез природничо-наукових і гуманітарних знань дозволяє сформуванню уявлення про єдину картину світу, а також єдину систему «природа – суспільство – людина». У руслі проблеми нашого дослідження одним із напрямів підготовки майбутнього вчителя географії є формування в нього інте-

Ключові екологічні ідеї для підготовки майбутнього вчителя до екологічного виховання учнів

Загальні ідеї	Часткові ідеї
Охорона природного середовища – умова існування людства.	<ul style="list-style-type: none"> – Дбайливе ставлення до природних ресурсів. – Відновлення та відтворення природних ресурсів. – Збереження видового різноманіття біосфери в цілому та рідкісних видів зокрема. – Охорона природи як міжнародна проблема.
Закономірний взаємозв'язок природи, суспільства, господарства.	<ul style="list-style-type: none"> – Причини існування взаємозв'язку природи та суспільства. – Закономірна залежність розвитку суспільства від багатств природи.
Вплив людини на природу в цілому й окремо на її компоненти.	<ul style="list-style-type: none"> – Глобальний, регіональний, місцевий вплив людини на природу. – Позитивний і негативний вплив людини на природу.
Оптимізація біосфери як гармонійної взаємодії людини з природним середовищем.	<ul style="list-style-type: none"> – Раціональне використання природних ресурсів – Збереження природної рівноваги
Природа як єдина цілісна система.	<ul style="list-style-type: none"> – Цілісне існування життя у формі спільноти. – Людина – частина природи.
Природа в морально-екологічному розвитку особистості.	<ul style="list-style-type: none"> – Моральна й екологічна цінність природи для людини. – Оздоровчий вплив природи на становлення духовних начал особистості.

грованої системи знань і міждисциплінарного мислення.

Теоретико-методологічною передумовою інтегративного підходу є розуміння того, що цілі географічної освіти тісно пов'язані із цілями життя суспільства та збереженням навколишнього природного середовища.

Інтегративний підхід у підготовці майбутніх учителів географії до екологічного виховання учнів слугує міждисциплінарною теоретичною основою, що дозволяє синтезувати географічні та екологічні знання в певну цілісну систему й тим самим уточнити зміст географічної освіти, виконати роль евристичних принципів розуміння й пояснення явищ, пошуків нових шляхів вирішення проблеми.

Поєднання географічних та екологічних знань дозволяє створити інтегративну якість особистості в певній логічній системі послідовності розвитку й одночасності формування: знання – ідеї – мислення – цінності – свідомість – світогляд – уміння – діяльність.

Отже, інтегративний підхід у підготовці майбутніх учителів географії до екологічного виховання учнів визначає характер його впливу на всю систему географічної освіти та зачіпає всі сторони навчання й виховання. Зміст такої підготовки реалізується через міжпредметні зв'язки та ґрунтується на системі наукових ідей, які закладаються у відповідні навчальні дисципліни: розвиток і цілісність природи у сфері життя; взаємозв'язок історії суспільства та природи; зміна природи в процесі праці; вплив середовища на здоров'я людини; природа як фактор морально-естетичного розвитку особистості; оптимізація взаємодії в системі «природа – суспільство – людина».

M. S. KUHAI
Uman

INTEGRATION OF GEOGRAPHIC AND ECOLOGICAL KNOWLEDGE IN THE PREPARATION OF FUTURE GEOGRAPHY TEACHERS TO ECOLOGICAL EDUCATION OF STUDENTS

The article highlights the problem of integration of geographic and environmental knowledges in the process of preparation of future teachers – geographers for environmental education of students. Determined the essence of geographical and environmental knowledges. The necessity of their combination in the process of preparation of future teachers which based on the integrative approach.

Keywords: geographical knowledges, environmental knowledges, cognitive component, training of the future teachers of geography, environmental education.

Список використаних джерел

1. Захлебный А. Н. Экологическое образование школьников во внеклассной работе / А. Н. Захлебный – М.: Просвещение, 1984. – 159 с.
2. Зверев И. Д. Экологическое образование. Новый аспект / И. Д. Зверев – М.: Знание, 1980. – 96 с.
3. Зейналова Е. Ю. Профессиональная подготовка студентов-географов педагогического вуза к организации эколого-туристской деятельности учащихся : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Зейналова Елена Юрьевна. – М., 2007. – 194 с.
4. Кожевникова Т. А. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя географии в процессе подготовки и проведения педагогической практики : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Кожевникова Татьяна Александровна. – Мурманск, 2006. – 165 с.
5. Мосин В. Г. Подготовка учителя географии в условиях многоуровневой системы / В. Г. Мосин, Д. А. Гдалин // География и экология в школе XXI века. – 2008. – № 8. – С. 28–33.
6. Николина В. В. Теоретические основы формирования эмоционально-ценностного отношения учащихся к природе в процессе обучения географии : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Николина Вера Викторовна. – СПб., 1999. – 345 с.
7. Померанцева Н. Г. Подготовка студентов педагогических вузов Франции к экологическому воспитанию школьников : дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Померанцева Надежда Геннадиевна. – М., 2003 – 180 с.
8. Слостенина Е. С. Экологическое образование при подготовке учителя : Вопросы теории и практики / Е. С. Слостенина – М.: Педагогика, 1984. – 104 с.
9. Сикорская Г. П. Ноогуманистическая модель эколого-педагогического образования и практика ее реализации : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Сикорская Галина Петровна. – Екатеринбург, 1999. – 446 с.
10. Тімець О. Професійна підготовка майбутнього вчителя географії : взаємозв'язок когнітивного, операційного і особистісного компонентів його фахової компетентності / Оксана Тімець // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2010. – № 2. – С. 46–52.
11. Холназаров Санг. Педагогическая система профессионально-экологической подготовки будущих учителей химии в вузах Таджикистана : автореф. дисс. на соискание науч. степени докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Холназаров Санг. – Курган-Тюбе, 2011. – 50 с.

М. С. КУГАЙ

г. Умань

**ИНТЕГРАЦИЯ ГЕОГРАФИЧЕСКИХ И ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ
В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ГЕОГРАФИИ
К ЭКОЛОГИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ УЧЕНИКОВ**

В статье освещена проблема интеграции географических и экологических знаний в процессе подготовки будущих учителей географии к экологическому воспитанию учеников. Установлена сущность географических и экологических знаний. Доказана необходимость их сочетания в процессе подготовки будущего учителя на основе интегративного подхода.

Ключевые слова: географические знания, экологические знания, когнитивный компонент, подготовка будущего учителя географии, экологическое воспитание.

Стаття надійшла до редколегії 04.02.2015

УДК 37.014.25:006.83(1–78)

О. І. ЛОКШИНА

м. Київ

luve2001@hotmail.com

**ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ОСВІТНІХ СТАНДАРТІВ ЗАРУБІЖЖЯ**

У статті акцентовано увагу на ідеї якості, пов'язаної з ідеєю освітніх стандартів, які перетворились на інструмент її забезпечення в країнах Європейського Союзу та США. Доведено, що в умовах інтенсифікації стандартизації в освіті термін «стандарт» досі залишається предметом наукових дискусій. Охарактеризовано зарубіжні підходи до трактування термінів «освітній стандарт», «стандарт змісту», «стандарт досягнень», «стандарт можливостей для навчання». Розкрито функції освітніх стандартів, які використовуються для формування системи базових орієнтирів (інваріант, варіативна складова), забезпечення особистісного засвоєння змісту освіти; окреслення результатів навчання; гарантування достатнього мінімуму знань / вмінь, які повинен отримати кожен учень.

Ключові слова: стандарт освіти, стандарт змісту, стандарт досягнень, Європейський Союз, США.

В умовах економічної глобалізації якість освіти позиціонується міжнародним співтовариством як передумова економічного успіху, соціальної злагоди та конкурентоспроможності країни. Показник людського розвитку (Human Development Index) охоплює показник освіти, який є одним із трьох в інтегрованій оцінці якості життя, за якою ПРООН порівнює ступінь соціального та економічного розвитку країн. ООН визнає якісну освіту індикатором національного економічного потенціалу та соціальним благом, проводячи паралель між такою освітою та рівнем доходу індивідуумів у дорослому житті та здоров'ям нації [11, 20]. ЮНЕСКО звертає увагу на питання якісної освіти з проєкцією на набуття молоддю життєвих компетентностей для успішного входження в сучасне суспільство [12, 4]. Світовий Банк позиціонує якісну освіту як інструмент отримання громадянами високих

доходів у майбутньому та підвищення відсотка ВВП [12, 4]. ЄС розглядає освіту високої якості передусім як засіб економічного зростання на шляху до розбудови конкурентоспроможної та динамічної спільноти [4]. У США освіта високої якості перетворилась на ключову ідею освітніх ініціатив усіх президентів, починаючи із 80-х років ХХ ст.

Мета досягнення освіти високої якості зумовлює необхідність пошуку адекватних інструментів для її реалізації, найбільш ефективним із яких вважається стандартизація змісту освіти. Український компаративіст А. Сбруєва пише з цього приводу, що «головним інструментом досягнення мети освітніх реформ 90-х років ХХ ст. – початку ХХІ ст., а саме підвищення якості освіти для всіх, стали освітні стандарти» [2, 170].

Стандартизація змісту освіти та шкільної зокрема є реалією сьогодення в країнах зару-